

УДК 94

УКРАЇНСЬКА ГРОМАДА У БЕЛГРАДІ У МІЖВОЄНИЙ ПЕРІОД (за матеріалами паризького “Тризуба”)

Валерій ВЛАСЕНКО

Міжвоєнна українська політична еміграція в Європі – складне суспільно-політичне та соціокультурне явище. Розпорошена майже по всіх країнах континенту, вона спромоглася самоорганізуватися. Діяли не тільки політичні партії, громадсько-політичні об'єднання, громадські організації, навчальні заклади, кооперативи, але і наукові та культурні установи, виходила українська преса. Проте рівень цієї самоорганізації був різним в окремих країнах, що залежало від цілого комплексу об'єктивних та суб'єктивних факторів. В одних країнах досить рано були створені центральні органи, що об'єднували основну масу емігрантів та їхніх організацій, в інших об'єднувачі процеси йшли повільно або взагалі не були реалізовані. Наприклад, Український центральний комітет у Польщі та Громадсько-допомоговий комітет у Румунії розпочали свою діяльність у 1923 р., а союзи (спілки) українських емігрантських організацій в Югославії та Болгарії виникли лише на початку 30-х років ХХ ст.

Якщо політичні¹ і військові² аспекти, культурно-освітнє та наукове життя³, преса⁴ міжвоєнної української еміграції в Європі взагалі та в окремих країнах зокрема знайшли висвітлення у науковій літературі, то діяльність первинних осередків еміграції – громадських організацій залишилася поза увагою дослідників. Існує також певна диспропорція у дослідженні еміграції по окремих регіонах і країнах континенту. Більш-менш широко висвітлена діяльність еміграції у країнах Західної і Центрально-Східної Європи і недостатньо у балканських країнах. Більше уваги приділяється політичним центрам еміграції (Австрія, Німеччина, Польща, Чехо-Словаччина, Франція), ніж її периферійним осередкам. Саме тому актуальним і вартим розгляду є питання самоорганізації української політичної еміграції у Королівстві сербів, хорватів і словенців (КСХС, з 1929 р. – Югославія).

Історія міжвоєнної української політичної еміграції в Югославії знайшла певне висвітлення у науковій літературі. У працях В.Д. Козлітіна подана загальна характеристика російської та української еміграції у цій країні у 1919-1945 рр.⁵, показана роль українських емігрантських організацій у громадському житті місцевої еміграції⁶. Висвітлювалися також питання про українську

Власенко Валерій – кандидат історичних наук, доцент, докторант кафедри джерелознавства, історіографії та спеціальних історичних дисциплін Київського національного університету.

© Власенко В., 2011.

періодику в Югославії у 1919-1941 рр.⁷, відкриття Генерального консульства УНР у Загребі, українців у Хорватії, діяльність Товариства “Просвіта” у Загребі у 1922-2002 рр.⁸, студентський рух українських емігрантів у Хорватії⁹, українську діаспору у Боснії¹⁰, наукову спадщину українських юристів в Югославії¹¹. Проте діяльність окремих громадських організацій міжвоєнної української політичної еміграції у цій країні ще не була об’єктом дослідження. Тому автор ставить собі за мету розкрити це питання на прикладі однієї з найбільш активних її організацій – Української громади у Белграді крізь призму універсального тижневика “Тризуб”.

Громадсько-політичний і літературно-мистецький тижневик “Тризуб”¹² виходив у 1925-1940 рр. у Парижі. Заснований з ініціативи С.В.Петлюри, він був рупором Державного Центру Української Народної Республіки. Головними редакторами часопису були члени Уряду УНР В.К.Прокопович та О.Я.Шульгин. Важливе місце на сторінках тижневика займали матеріали про українську політичну еміграцію в Югославії взагалі та її громадські організації зокрема, в тому числі й Українську громаду у Белграді. Вони відрізнялися розмаїттям жанрів й обсягом. З-поміж них виділимо: оглядові статті, листи з Югославії, документи (декларації, звіти), повідомлення кореспондентів, а також рубрику “Хроніка. З життя української еміграції. В Югославії”, яка містила різноманітну коротку інформацію про емігрантські громадські організації.

Вперше Українська громада у Белграді згадується у статті секретаря управи тільки-но створеної організації Василя Андрієвського. Автор коротко окреслив історію громадського життя емігрантів в Югославії, зазначивши, що першою організацією міжвоєнної української політичної еміграції було товариство “Просвіта” у Загребі. Воно було створено 29 червня 1922 р.¹³, а його статут затверджено лише 7 лютого 1925 р.¹⁴ З часом у Белграді відкрилася філія товариства, яка згодом сама перетворилася на центральний орган “Просвіти” з відповідними філіями у Загребі та Новому Саді. Проте, на думку автора, через розбіжності у поглядах на спрямування діяльності товариства стався розкол. Частина членів, яка не хотіла обмежуватися лише культурно-освітніми заходами, намагалася змінити “малоросійський” характер діяльності товариства та позбавитися впливу частини проросійськи налаштованих його членів, вийшла зі складу товариства і розпочала створення нової організації – Української громади (*дали* – УГ). Передбачалося, що її діяльність буде мати також і політичний характер. 23 вересня 1928 р. на установчих зборах було прийнято статут організації та обрано управу. Невдовзі Міністерство внутрішніх справ затвердило цей статут. На святкову вечірку з нагоди відкриття УГ, що відбулася 10 листопада того ж року, завітали секретар міністра внутрішніх справ Заніпович, інспектори МВС доктори наук Кортиць і Рихтерич, керівник кабінету Міністерства соціальної політики Голій¹⁵. Зауважимо, що до створення громади прилучився і представник військового міністерства УНР на Балканах підполковник В. Филонович. У своїх листах до

В. Андрієвського та інших емігрантів ще у квітні 1928 р. він давав поради щодо створення громадських організацій емігрантів та об'єднання їх у союз¹⁶.

Спочатку УГ була малочисельною, проте згуртованою. До її складу належали представники монархічного (гетьманці), республіканського (уенерівці) та націоналістичного (ОУН) напрямків української суспільно-політичної думки. Структура керівних органів УГ була традиційною для українських громадських емігрантських організацій. Відповідно до статуту, загальними або надзвичайними зборами членів організації терміном на рік обиралися управа та ревізійна комісія. Склад управи – 5 членів: голова, його заступник, секретар, скарбник і бібліотекар, ревізійної комісії – 3 члени, з 27 жовтня 1935 р. додатково до управи і комісії обиралися по 2 заступники (кандидати в члени). За період 1928-1936 рр. членами управи були 16 осіб: В. Андрієвський, Л. Баганець-Лебідь, М. Даценко, О. Демиденко, М. Заполенко, О. Зіверт, Б. Козиренко, С. Красунський, М. Микош, І. Новицький, Й. Прокопюк, В. Сердюк, М. Тумир, Є. Турковець, М. Хляченко та Г. Шевчик, заступниками членів – 4 особи: С. Заполенко, С. Іващенко, Й. Лотченко та М. Міхно. Очолювали управу В. Андрієвський (чотири рази¹⁷), О. Зіверт (тричі) І. Новицький, М. Тумир та д-р Г. Шевчик (перший голова). Членами ревізійної комісії було 17 осіб, в тому числі одна жінка (Г. Доброхотова), заступниками членів – 3 особи. З часом були створені відділи – преси, пропаганди, інформаційно-розвідувальний, культурно-просвітницький та інші¹⁸.

Матеріальне становище організації завжди було важким. Членських внесків не вистачало на здійснення запланованих заходів, тому для збирання коштів на погашення боргів або відшкодування витрат на різноманітні акції влаштовувалися лотереї, вечірки, вистави, концерти та інші культурні заходи. Зазвичай, крім деяких акцій, вони не приносили прибутків, на які сподівалися організатори. Так, дефіцит від проведення вистав і концертів у сезоні 1932-1933 рр. у 3 тис. динарів та недбала сплата членських внесків призвели до того, що управа не могла покривати навіть поточні витрати організації¹⁹. Виходили із складного становища шляхом зовнішнього запозичення²⁰, внесення власних коштів окремими її членами та благодійної допомоги від співвітчизників у Югославії.

У статті з нагоди 10-річного ювілею УГ в Белграді В. Андрієвський згадував умови, в яких організація почала працювати. З одного боку, російські кола вбачали у новій організації “кубло сепаратистів”, з другого боку, деякі українські емігранти звинувачували її у “полонофільстві” або “русофільстві”. Проте, якщо українці обмежувалися контрагітацією серед співвітчизників у Белграді та критикою у пресі, то російські емігранти, маючи вплив на місцевих урядовців, намагалися ліквідувати організацію. Наприкінці 1928 р. МВС тимчасово припинило діяльність організації. До статуту були внесені певні корективи у бік посилення культурно-освітньої й економічної складової діяльності громади. У лютому наступного року вона відновила свою роботу. Проте тиск продовжувався. Доходило до того, що управа УГ повинна

була брати дозвіл на проведення сходин, які щотижня відбувалися у середу та суботу та на яких можна було прочитати українську пресу чи обміняти у бібліотеці книжки. При цьому на сходинах обов'язково був присутнім представник місцевої поліції. Росіяни поширювали чутки про закриття громади і вислання членів управи за межі Югославії. З часом тиск зменшився, але не припинився. І навіть у таких умовах УГ розгорнула різноманітну громадську діяльність не тільки серед українських емігрантів, але і “малоросів”, кубанських козаків та місцевого населення²¹.

Політична діяльність УГ в Белграді спрямовувалася у кількох напрямках. По-перше, вона влаштувала громадські заходи і панахиди по загиблих борцях за незалежну Україну. Так, у 10-ту річницю трагедії під Базаром спеціальний комітет при Українському воєнно-історичному товаристві організував збирання коштів серед української еміграції у країнах її проживання. З 5 грудня 1931 р. по 3 січня 1932 р. за підписним листом № 36 від громадівців В. Андрієвського, М. Тумира, І. Новицького, Й. Прокопюка та М. Хляченка надійшло 80 динарів²². Наприкінці листопада 1936 р. з нагоди 15-х роковин цієї трагедії на загальних зборах Й. Прокопюк виголосив доповідь про листопадовий похід Армії УНР та героїчну смерть українських вояків під Базаром, полковник К. Цвітанович прочитав власні вірші, присвячені цій події, а Г. Дніпрова – вірші Олександра Олеса. На зборах були присутні також представники “Вільного козацтва” на чолі з окружним отаманом М. Букіним та організації “Нове покоління”²³. УГ у Белграді вшановувала пам'ять С. Петлюри. 23 травня 1936 р. вона влаштувала у власному помешканні академію пам'яті Головного Отамана військ УНР. Відкрив захід В. Андрієвський, доповідь про життя та діяльність Голови Директорії УНР виголосив Й. Прокопюк, вірші декламувала Г. Доброхотова (Дніпрова), поділився своїми спогадами про зустрічі з С. Петлюрою О. Доброхотов, хор виконав національний гімн та декілька українських пісень. Крім українських емігрантів, членів організації та гостей, в академії взяли участь представники “Вільного козацтва” та “Нового покоління” на чолі з професором Георгієвським²⁴.

По-друге, УГ виступила ініціатором об'єднання українських громадських організацій в країні. Ще під час підготовки власного статуту засновники громади паралельно готували і статут Союзу українських організацій (*дали* СУО) у КСХС, взявши за зразок установчий документ подібної організації у Франції. Проте через державний переворот у січні 1929 р. цей план не був реалізований. Влада, побоюючись зв'язків емігрантських організацій з іноземними розвідками, посилила контроль за їх діяльністю. У той час, як український рух у столиці почав занепадати, життя емігрантів на периферії пожвавилася. Виявили активність українські громади у Великому Бечкеречі і Смедереві, відділення «Просвіти» у Загребі, Новому Саді та Скоп'є. На нараді представників 6 українських організацій в Югославії, що відбулася 7 вересня 1930 р. у Белграді, було наголошено на необхідності створення центральної організації, яка б “об'єднувала у собі всі українські організації в Югославії і давала

напрямок загальній співпраці”²⁵. Невдовзі Союз було створено, але декілька років він існував лише на папері. І тільки 8 жовтня 1933 р. у Белграді відбувся 3-їзд відновленого Союзу, в якому взяли участь представники українських громад Белграда, В. Бечкерека, Смедерева та товариства “Просвіта” у Новому Саді. Із 5 членів управи Союзу 4 особи (В. Андрієвський, Б. Козиренко, М. Тумир та Г. Шевчик) і з трьох членів наглядової ради одна особа (М. Заполенко) належав до УГ у Белграді²⁶. Протягом наступних двох років між представниками націоналістичного (М. Тумир, Г. Шевчик) й уенерівського (В. Андрієвський) рухів йшла боротьба в середині СУО, яка закінчилася перемогою прихильників УНР. З 1935 р. абсолютну більшість членів управи та наглядової ради Союзу склали керівники УГ в Белграді, а з 1936 р. кілька років поспіль управу СУО очолював В. Андрієвський²⁷. Зросла кількість організацій, які входили до об’єднання, покращилося його матеріальне становище.

По-третє, УГ в Белграді безпосередньо й у складі СУО брала участь у загальному емігрантському об’єднанні русі. Оскільки з середини 1930-х років ці дві організації стояли на уенерівських позиціях, то брали участь у роботі відповідних центральних органів української еміграції в Європі і, навпаки, критикували об’єднання емігрантів, ворожих до ідеї УНР²⁸. На І з’їзді української еміграції, що відбувся 25-26 червня 1929 р. у Празі, представником від конференції 5 українських організацій Югославії був член УГ в Белграді В. Андрієвський. Він же виголосив доповідь про стан тамтешньої української еміграції, в якій зазначив: “В Югославії нараховується до 15 000 українців з походження, але свідомих зовсім мало. Як українці, наші емігранти в Югославії зовсім безправні. Якись права можна мати лише під фірмою росіян. Дуже помалу, але український рух шириться. Матеріальне становище укр. еміграції зле. Почувається повний брак укр. культурних сил”²⁹. На ІІІ конференції Головної еміграційної ради (ГЕР), що відбулася 14-15 лютого 1934 р. у Празі, делегатом від СУО в Югославії був член УГ в Белграді І. Новицький. На форумі вирішувалися тогочасні нагальні проблеми української еміграції – захист прав емігрантів у країнах перебування, ставлення до Дорадчої ради Офісу Нансена (справа про т. зв. “нансенівські” паспорти), “голодова акція” (поширення інформації про Голодомор 1932-1933 рр. в Україні, діяльність комітетів допомоги голодуючим в Україні), відносини з іншими об’єднаннями української еміграції, справа про національне самооподаткування тощо³⁰. У резолюції конференції з організаційних питань відзначалося, що настанови ІІ конференції ГЕР по створенню союзів українських організацій виконано в Югославії³¹.

По-четверте, УГ в Белграді була учасником загальнонаціональних акцій української еміграції, зокрема, збирання коштів на будівництво Українського Дому та поповнення експонатами Музею визвольної боротьби України у Празі. Про це свідчать архівні матеріали³². На сторінках “Тризуба” згадується привітання УГ в Белграді з нагоди 10-літнього ювілею МВБУ³³. 26 травня 1929 р. у Парижі відбулося відкриття Української бібліотеки ім. С. Петлюри.

З нагоди цієї події на її адресу надійшло близько 70 привітань від Уряду УНР та різноманітних українських організацій, в тому числі від СУО в Югославії³⁴.

Нарешті, УГ в Белграді відгукнулася на події березня 1939 р. у Закарпатті. На сторінках “Тризуба” В. Андрієвський писав, що громадівці ще наприкінці 1938 р., коли українське питання знову постало у міжнародній політиці, взялися інформувати місцеве населення про українську справу. А після поразки Карпатської України чимало біженців змушені були залишити Батьківщину, частина з них опинилася в Югославії. З метою полегшення становища нових емігрантів у Белграді та Руському Керестурі були засновані комітети допомоги. У столиці була спроба залучити широкі маси емігрантів до цієї справи, проте відгукнулися лише громадівці і гетьманці³⁵.

Набагато ширшою і різноманітною була культурно-освітня діяльність Української громади у Белграді. Першим і найбільш поширеним видом культурно-освітньої роботи були товариські вечорниці. Спочатку через брак культурних діячів програми таких заходів були скромними і склалися з прочитання реферату на певну тему, декламації віршів та співів. З часом вони урізноманітнилися. Так, 5 грудня 1931 р. виступив струнний оркестр під керівництвом П. Волошина, декламувалися веселі вірші, байки та комічні монологи з п'єс у виконанні О. Волошиної, В. Зіверт, В. Андрієвського, П. Волошина та К. Цвітановича. В одноактному жарті “Ходімте у Громаду”, спеціально написаному для цієї вечорниці, грали ролі Л. Добровицька, В. Зіверт, О. Демиденко та М. Хляченко³⁶. До участі у вечорницях прилучалися нові люди, зокрема, колишня акторка Київської опери М. Колесникова із своїми помічниками-аматорами Т. Роговою, І. Удовицьким та Г. Бараненком, бандурист А. Чорний³⁷. Вечорниці зазвичай приурочувалися до певних дат чи подій, наприклад, свята проголошення незалежності України (22 січня), зустрічі Нового року, закінчення мистецького сезону тощо.

З розширенням кола учасників культурних заходів УГ в Белграді концертні відділення вечорниць перетворювалися на самостійні акції – концерти. Виступали чоловічий хор під керівництвом Полякова та змішаний хор (диригенти – С. Красутський, А. Чорний, П. Загребельний та Й. Прокопюк), струнний оркестр у складі П. Волошина, М. Колесникової (піаніно), Й. Прокопюка (віолончель), Кравченко, А. Ушакова. Вокальні партії виконували дуети (Є. Дубровицька, В. Зіверт та Заболотна, І. Удовицький) і квартет (М. Йованович, О. Неймирок, К. Пилипенко та Й. Прокопюк), танці – В. Красутська та К. Талін. У їхньому репертуарі були українські пісні “Журба”, “Ой ходила дівчина бережком”, “Ой не гаразд, запорожці, негаразд вчинили”, “Стоїть гора високая” та інші. На вечорницях та концертах виконували пісні також Г. Бабушкіна, Басва, В. Біскупська, О. Волошина, В. Горська, Грищенко, Г. Доброхотова, Меснянко, Є. Мозгова, Неїжмак, Ф. Палібіна (колишня артистка Московської опери Зіміна), Л. Плотницька, Г. Покровська, Пугачова, Т. Рогова, Сердюкова, Фетісова, М. Шляхова, Янушківська, Андре-

єв, Бараненко, М. Баскевич, О. Доброхотов, Заполенко, К. Константинович, Мохров, Я. Нога, Полянський, М. Річицький, Сорока, Є. Турковець, Усаєнко, Ушаков, А. Шевчиков, Яворський.

Великого розголосу серед українців, росіян та сербів набув концерт, влаштований УГ з нагоди 20-х роковин від дня смерті композитора М. Лисенка. Група артистів на чолі з М. Колесніковою декілька місяців готувалася до концерту. Громада рекламувала культурний захід у пресі та на радіо. Для участі у заході запросили відомого акомпаніатора з товариства “Югоконцерт” А. Бутакова. Концерт відбувся 8 жовтня 1932 р. Незважаючи на дощ, який передував концерту, останній виступ у Белграді цього дня відомого російського співака О. Вертинського та поширення чуток про перенесення дати концерту, великий зал “Радничкової комори” був заповнений вщент. Програма концерту складалася з кількох арій з опери “Тарас Бульба” та різних композицій на один і два голоси. Виконавцями були Т. Вельбицька, Н. Голубова, Є. Мозгова, А. Покровська, Т. Рогова, Г. Бараненко, К. Константинович, М. Семененко та І. Удовицький. За високий професіоналізм та щирість при виконанні композицій виконавці дістали гучні оплески та постійне викликання на *bis*. Напередодні концерту майже всі місцеві газети вмістили портрет композитора, а наступного дня з’явилися схвальні рецензії, зокрема відомого белградського музичного критика М. Мілоєвича³⁸.

На вечорницях члени УГ у Белграді пробували свої сили й у сценічному мистецтві. Вони ставили такі невеличкі твори, як жарты на одну дію “Оказія з пампушкою” та “Як вона може любити” (1936 р.)³⁹, одноактні водевіль “Бувальщина”, в якому головні ролі виконали А. Балабан, Г. Дніпрова, П. Волошин, М. Річицький та І. Христок, та п’єси “За кулісами театру” та “Кум мирошник” (1937 р.)⁴⁰. На вечорницях декламувалися вірші М. Вороного, О. Олеся, К. Цвітановича (Цвітая) та ін.

З метою підвищення рівня національної свідомості та культури емігрантів спочатку спорадично, а з 1933 р. щомісяця управа організувала лекції (реферати, виклади) на суспільно-політичні теми та з українознавства. На сторінках “Тризуба” згадувалися такі лекції: про початки козаччини М. Даценка⁴¹, українську еміграцію та її обов’язки В. Андрієвського (1931 р.)⁴²; українську культуру ХІХ ст.⁴³, українську літературну мову, зруйнування Запорозької Січі К. Цвітановича (1933 р.), “Український народ, його ім’я та походження” Г. Новицького (1934 р.)⁴⁴.

Наступним видом культурно-освітньої діяльності були літературні вечори. У 1930 р. управа УГ у Белграді дійшла висновку, що для кращого досягнення мети, яку ставили перед собою організатори вечорниць, – ознайомлення членів громади і гостей з українською культурою – слід упорядковувати вечорниці, присвячені творчості окремого культурного діяча, бо таким чином учасники вечора мають “суцільніше враження і матеріал відповідний подається в більшій системі”⁴⁵. На сторінках “Тризуба” наводилася інформація про літературні вечори на честь Л. Глібова, О. Олеся, М. Кропивницького, І. Котля-

ревського, Г. Чупринки (1930 р.), В. Самійленка, А. Кашенка (1931 р.), П. Куліша, М. Лисенка (1932 р.), Лесі Українки (1933 р.), М. Коцюбинського (1938 р.). Такі вечори проходили за певним сценарієм: читався реферат про життя та творчість діяча, виконувалися уривки з його творів та музично-драматичні номери членів громади. Іноді виступали і гості дійства. Так, на літературних вечорах, присвячених Л. Глібову та М. Кропивницькому, свої вірші читав представник місцевого осередку “Вільного козацтва” Б. Кондрюцков⁴⁶. Деякі літературні вечори набували розголосу в югославській пресі. Про творчість Миколи Лисенка, як повідомляв “Тризуб”, писали газети “Политика”, “Правда”, “Време”⁴⁷.

Щорічно у лютому-березні українська еміграція взагалі і УГ в Белграді зокрема влаштували т.зв. Шевченківські свята (дні), присвячені дню народження і роковинам смерті Т. Шевченка та перепохованню труни з тілом поета в Україні. Ці дні вважалися національним святом, оскільки його відзначали представники усіх політичних течій і партій, громадських організацій української еміграції. Перші заходи громадівців були скромні. 10 травня 1930 р. управа громади влаштувала вечір, присвячений українському про року, заздалегідь оповістивши про це через місцеву пресу. Були прочитані два реферати: “Життя Т. Шевченка” О. Зіверта та “Значення Т. Шевченка в українському відродженні” В. Андрієвського. Хор під орудою Красутського виконав “Заповіт”, “Реве та стогне Дніпр широкий”, “Ще не вмерла Україна”. Декламації віршів поета та співи виконали В. Біскупська та М. Шляхова⁴⁸. 1931 р. відзначали 70-ті роковини смерті Т. Шевченка. 14 березня УГ влаштувала вечір, наступного дня місцева українська “Просвіта” – академію. Обидва заходи були масовими. Академію відвідало майже 1 тис. осіб. Доповіді про творчість Т. Шевченка виголосили й серби: професор, д-р А. Єлчич та д-р Ленард. Портрети поета та статті про нього публікувалися на сторінках газет “Політика”, “Време”, “Югословенські гласник” та в ілюстрованому тижневику “Неделя”⁴⁹.

У 1932 р. програма шевченківського свята складалася з 21 номера: співи соло, дуети, тріо, квартет, хор, музика, декламація та реферати⁵⁰, 1933 р. – 26 номерів. Щоденна місцева газета “Време” повідомляла, що у 1868 р. на сторінках часопису “Вила” було надруковано переклад “Заповіту” Т. Шевченка сербською мовою⁵¹. У 1937 р. до Шевченківського свята прилучився і відомий громадсько-політичний діяч, юрист, колишній міністр юстиції за гетьманату, член Державного Сенату, професор університетів у Белграді та Суботиці Михайло Чубинський. Він прочитав декілька віршів поета⁵². Одного разу святкування Шевченківського дня не відбулося. З огляду на політичні події середини березня 1939 р. у Карпатській Україні місцева влада заборонила захід напередодні його проведення. Управа не встигла вчасно повідомити про це своїх членів. Ті громадівці, які прийшли на свято, вирішили деякий час мовчки постояти у приміщенні громади, віддавши таким чином шану великому Українцеві⁵³.

Найбільш складним видом культурно-освітньої діяльності УГ в Белграді були вистави. Для цього створили драматичну секцію. Першим її кроком було влаштування 6 квітня 1930 р. у залі Чехословацького Дому вистави з такою програмою: комедія Б. Гринченка “Миротворці”, оперета “Кум Мирошник”, гротеск В. Некрашевича “За кулісами”, а також концертне відділення “Українське село”. Ролі виконували аматори⁵⁴. В. Андрієвський на сторінках “Тризуба” (1930 р.) виклав історію української театральної справи у Белграді. Започаткувала вистави українських аматорів місцева “Просвіта” у 1927 р., згодом їх влаштовували також Українська драматична трупа та Українська громада. Непорозуміння між цими організаціями вплинули і на роз’єднання місцевих українських мистецьких сил. Почалися недобросовісна конкуренція та інтриги, що призвели до зменшення інтересу публіки до вистав.

Наприкінці вересня 1930 р. відбулася нарада зацікавлених осіб, було створено комітет, який 19 жовтня того ж року ініціював створення Українського художньо-драматичного товариства (*далі* УХДТ), до якого записалося близько 70 осіб. Після прийняття статуту була обрана управа у складі М. Баскевича (голова), Праведникова (заступник), О. Зіверта (секретар), В. Андрієвського (скарбник), Манглера (режисер), П. Загребельного (диригент), Миколаєнка (адміністратор), Я. Ноги, Бакуревича та проф. Петровича (члени). Отже, більшість членів управи належала до УГ в Белграді. До ревізійної комісії обрали Яковенка, Карабана та Щербака. Почесним головою товариства став І.Будз⁵⁵.

Проте невдовзі влада примусово ліквідувала товариство “Просвіта”, а УХДТ самоліквідувалося. Тому інтереси української колонії у столиці Югославії представляла лише УГ. У 1933 р., за повідомленнями “Тризуба”, вона влаштувала 2 вистави. 18 лютого відбулася вистава комедії “Пошилися в дурні” М. Кропивницького, 1 квітня – п’єси “На перші гулі” С. Васильченка та “Вечорниці” П. Ніщинського. Режисером цих вистав виступила М. Колесникова, ролі виконали Н. Голубіва, В. Зірка, М. Михайленко, Г. Покровська, П. Харченко, П. Волошин, П. Загребельний, П. Махров, М. Міхно, І. Удовичкий та І. Хрипак⁵⁶.

В. Андрієвський на сторінках “Тризуба” писав, що, враховуючи необізнаність сербської публіки з українською культурою та велику кількість «малоросів» серед російських емігрантів, між якими за допомогою українського театру «можна було б успішно вести розмосковлення», потреба в українському театрі у Белграді відчувалася гостро. Разом з тим, оренда театральних приміщень тягнула за собою великі матеріальні витрати. Тому управа УГ наприкінці 1934 р. винайняла просторе приміщення, в якому влаштувала розкладну сцену, і 1 грудня театральна секція при громаді дала першу виставу “У тієї Катерини” Я. Мамонтова. Завдяки зусиллям родини Доброхотових вистава пройшла з успіхом⁵⁷.

13 квітня 1935 р. художньо-драматична секція УГ в Белграді влаштувала виставу драми І. Карпенка-Карого “Наймичка”. Роль Харитини виконала Г.Доброхотова, Мелашки – Г. Бабушкіна, Цокуля – П. Волошин, Панаса – А. Варивода, Баруха (Бороха)– М. Задорожний, грали також Т. Хмара та

М. Букин. Як повідомляє В. Андрієвський на сторінках “Тризуба”, це вже була 4 вистава сезону під проводом Г. Доброхотової. Того ж року відновило свою діяльність УХДТ на чолі з колишнім секретарем белградської “Просвіти” З. Бориспольцем. До управи товариства увійшли представники націоналістичного напрямку УГ в Белграді⁵⁸. Перша після тривалої перерви вистава УХДТ – опера С. Гулака-Артемівського “Запорожець за Дунаєм”. Завдяки її популярності та участі найкращих тамтешніх російських оперних артистів, серед публіки приватного театру переважали росіяни, хоча були серби й українці. Мова окремих виконавців “різала” вуха, а ролі султана й імама виконувалися російською. Сербські критики, подаючи замітки у місцевій пресі, не розуміли “змісту вистави, називаючи її п’єсою з життя російських молдаван під турецьким володінням, а сама вистава для них була – “російською”. Якось дивно це вийшло, а Українське Художнє-Драматичне Товариство цією виставою ніби лило воду на чуже колесо”⁵⁹.

Тижневик “Тризуб” повідомляв про вдалу як із морального, так і з матеріального боку постановку у жовтні 1935 р. гуртком українських аматорів під керівництвом Г. Доброхотової п’єси “Назар Стодоля” Т. Шевченка з “Вечорницями” П. Ніщинського. Роль Галі виконала Г. Доброхотова, Хоми – Ришкевич, Назара – Богров, господарки на вечорницях – Спаховська, Стехи – Плотницька, Гната – А. Варивода. Дві ролі зіграв М. Задорожний. Хором керував П. Загребельний. Зауваження дописувача стосувалися лише технічної сторони вистави. Не слід, наприклад, під час дії подавати на сцені горілку у пляшці з-під вина з відповідною наклейкою “XVII вік”⁶⁰.

Незважаючи на те, що невелика за розмірами сцена для театральних вистав у приміщенні УГ в Белграді дозволяла грати одноактні п’єси, 18 грудня 1937 р. артистичні сили громади спромоглися поставити комедію І. Карпенка-Карого “Мартин Боруля”. Уміла режисура та мистецьке виконання професором М. Чубинським ролі Мартина Борулі сприяли тому, що і на малій сцені вистава у 5-ти діях пройшла з успіхом. Ролі виконували О. та П. Волошини, Г. Доброхотова, М. Задорожний, С. Заполенко, Й. Прокопюк, М. Рігицький, В. Рибальський та М. Хляченко. Оскільки не всі бажаючі змогли подивитися виставу, громада її показала вдруге⁶¹.

Крім того, рубрика “Хроніка” тижневика “Тризуб” містила інформацію про адресу Української громади у Белграді, оголошення про розшук членами громади своїх родичів та некрологи.

Отже, стан вивчення питання про самоорганізацію міжвоєнної української політичної еміграції в Югославії на сторінках емігрантської преси взагалі та паризького тижневика “Тризуб” зокрема є низьким і потребує подальшого розширення і поглиблення. Інформація про Українську громаду у Белграді, що подавалася на сторінках тижневика, була достовірною. До редакції вона надходила безпосередньо від членів громади та одного з керівників організації В. Андрієвського у вигляді статей, листів, звітів та коротких повідомлень. Найбільшою за обсягом інформації була рубрика “Хроніка. З життя

української еміграції. В Югославії”, в якій подавалися лише факти з життя УГ. Незважаючи на ідеологічну спрямованість тижневика, опубліковані на його сторінках матеріали є репрезентативні. Часопис “Тризуб” може стати предметом наступних розвідок з історії громадських організацій української еміграції в Югославії. Це – діяльність товариства “Просвіта” у Белграді та Новому Саді, українських громад у Великому Бечкерекі, Скоп’є, Смедереві та Українського художньо-драматичного гуртка у Белграді та ін.

¹ *Троцинський В.П.* Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище. – К.: Інтел, 1994. – 259 с.; *Троцинський В.П., Шевченко А.А.* Українці в світі // Україна крізь віки. – Т. 15 – К.: Альтернативи, 1999. – 351 с.; Політична історія України. XX століття: У 6 т. / Редкол.: І.Ф.Курас (голова) та ін. – Т. 5: Українці за межами УРСР (1918-1940) / Керівник тому В.П. Троцинський. – К.: Генеза, 2003. – 720 с.; *Піскун В.* Політичний вибір української еміграції (20-ті роки XX ст.). – К.: МП «Леся», 2006. – 672 с. та ін.

² *Срібняк І.* Обеззброєна, але нескорена: Інтернована Армія УНР у таборах Польщі й Румунії (1921-1924 рр.). – К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 1997. – 187 с.; *він же.* Українці на чужині. Полонені та інтерновані вояки-українці в країнах Центральної та Південно-Східної Європи: становище, організація, культурно-просвітницька діяльність (1919-1924 рр.) / Київський держ. лінгвістичний ун-т. – К., 2000. – 280 с.; *Павленко М.І.* Українські військовополонені й інтерновані у таборах Польщі, Чехословаччини та Румунії: ставлення влади і умови перебування (1919-1924) / Інститут історії України НАН України. – К., 1999. – 351 с.; *Колянчук О.* Українська військова еміграція в Польщі (1920-1939). – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАНУ, 2000. – 278с. та ін.

³ *Сидорчук Т.М.* Культурно-освітнє життя української еміграції в Австрії (1919-1925). Автореф. дис. ... канд. іст. наук / Інститут укр. археографії НАНУ. – К., 1994. – 20с.; *Віднянський С.* Культурно-освітня і наукова діяльність української еміграції в Чехословаччині: Український вільний університет. – К., 1994. – 84 с.; *Бублик Т.В.* Наукова та культурно-освітня діяльність української еміграції в Чехословаччині та Німеччині в 20-30-ті роки XX століття: Автореф. дис. ... канд. іст. наук / КНУ ім. Т. Шевченка. – К., 1997. – 24 с.; *Портнов А.В.* Наука у вигнанні: Наукова і освітня діяльність української еміграції в міжвоєнній Польщі (1919-1939). – Харків: ХІФТ, 2008. – 256 с. та ін.

⁴ *Мартинюк М.* Українські періодичні видання Західної України, країн Центральної та Західної Європи (1914-1939 рр.): Матеріали до бібліографії. – Львів, 1998. – 298 с.; *Сидоренко Н.* Національно-духовне самоствердження: У 3 ч. – Ч. II. Преса інтернованих українців та цивільної еміграції (Чехія, Польща, Румунія, Єгипет, 1919-1924). – К., 2000. – 262 с.; *Вішка О.* Преса української еміграції в Польщі (1920-1939 рр.): Іст.-бібліогр. дослідження. – Львів, 2002. – 480 с.; *Савка М.* Українська еміграційна преса в Чехословацькій Республіці (20-30-ті рр. XX ст.). Іст.-бібліогр. дослідження. – Львів, 2002. – 308 с.; *Колісник Д.В.* Гетьманський рух і преса української політичної еміграції (1920-1930-ті рр.). – Дніпропетровськ: Вид-во Нац. гірничого ун-ту, 2008. – 171 с.; *Богуславський О.В.* Преса міжвоєнної політичної еміграції і боротьба за незалежність України: історичний шлях, досвід, дискусії. – Запоріжжя: Просвіта, 2008. – 452 с. та ін.

⁵ *Козлитин В.Д.* Русская и украинская миграция в Югославии (1919-1945 гг.) / Харьковский гос. пед. ун-т им. Г.С. Сковороды. – Харьков: РА, 1996. – 476 с.

⁶ *Він же*. Українські громадські організації в Югославії (20-30-ті рр. XX ст.) // Українська діаспора. – К., 1996. – Ч. 9. – С. 52-69; *Козлитин В.Д.* Українські громадські організації в Югославії (20-30-ті рр. XX ст.) // Українці Хорватії. Матеріали і документи / Культурно-просвітне т-во русинів і українців Загреба. – Кн. 1. – Загреб, 2002. – С.21-37.

⁷ *Мовчан С.П.* Українська періодика в Югославії та її роль у формуванні національної свідомості і консолідації українців у 1919-1941 рр. // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики / Львівська наук. б-ка ім. В. Стефаника. – Львів, 1996-1997. – Вип. III-IV. – С. 226-238; *Румянцев О.* “Руски новини” та “Рідне слово” – дзеркала двох українських громад Югославії в період між двома світовими війнами // Наукові записки Національного ун-ту “Острозька академія”. Зб. наук. пр. Сер.: Історичні науки. – Острог, 2008. – С. 448-460.

⁸ *Мацяк Є.* Українці в Хорватії // Організація українських націоналістів. 1929-1954. – [Б.м.]: На чужині, 1955. – С. 393-404; *Те саме* // Українці Хорватії. Матеріали і документи. – Кн. 1. – Загреб, 2002. – С. 51-61; *Сергійчук В.* “Хорватський нарід найбільше розуміє нас, українців...” // *Там само.* – С. 97-102; *Терлюк І.* “Просвіта” – берегиня національної ідентичності // *Там само.* – С. 74-83.

⁹ *Ліський Б.* З діяльності українських студентів у Хорватії (1920-1945) // Українці Хорватії. Матеріали і документи. – Кн. 1. – Загреб, 2002. – С. 38-50; *він же.* Антон Івахнюк – великий українсько-хорватський патріот // *Там само.* – С. 62-73; *Роговий В.М.* Підтримка українських студентів у Хорватії // Історія науки і біографістика: електронне наук. фахове видання / Держ. наук. сільськогосподарська б-ка. – К., 2009. – №2. Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/INB/2009-2/09_rogovyj.pdf

¹⁰ Матеріали до історії українців у Боснії: у 5 т. / Упоряд. Р. Мизь. – Нові Сад: Руске слово, 2004-2008.

¹¹ *Осадчук С.С.* Внесок українців-емігрантів в Югославії у розвиток юридичної науки // Університетські наукові записки / Хмельницький ун-т управління та права. – Хмельницький, 2005. – №1-2. – С. 43-49.

¹² *Див.: Денека О.* Часопис “Тризуб” (Париж, 1925-1939) про пресу: інформативно-полемічний стиль публікацій // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики / Львівська наук. б-ка ім. В. Стефаника. – Львів, 2002. – Вип. 10. – С. 92-103; *Брайлян Н.* Часопис “Тризуб” (1925-1939) про періодичні видання української еміграції у Чехословаччині // *Там само.* – Львів, 2004. – Вип. 12. – С. 283-299; *Богуславський О.* Громадська ініціатива в питаннях консолідації української політичної еміграції на сторінках паризького часопису “Тризуб” // *Там само.* – Львів, 2007. – Вип. 15. – С. 195-211; *Власенко В.М.* Проблема Голодомору 1932-1933 рр. в Україні на сторінках паризького “Тризуба” // Сумська старовина. – 2007. – № XXI-XXII. – С. 176-194. *Тимошик-Сударикова А.М.* Здобутки та проблеми української еміграції на сторінках часопису “Тризуб” (1925-1940) // Наукові записки Інституту журналістики / Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2009. – Т. 36. – С. 64-70 та ін.

¹³ *Hrvatskog državni arhiv* (Хорватський державний архів, далі – ХДА), ф. 0141, од. зб. 1353, інв. № 3399, арк. 17, 25. У Хорватському державному архіві зберігається близько 6300 статутів різних товариств, у т. ч. й українських. Для полегшення їх пошуку архів видав путівник: *Pravila društva 1845-1945: Tematski vodič / Uredila S. Pleše, predgovor J. Kolanovič.* – Zagreb: HDA, 2000. Поряд з посиланням на архівні матеріали щодо статутів товариств зазвичай одночасно вказується й інвентарний номер, зазначений у наведеному вище путівнику. Отже, у нашому випадку: HDA PD 4786.

¹⁴ ХДА, ф. 0141, од. зб. 1353, інв. № 3399, арк. 43-49; HDA PD 4786.

¹⁵ В.А. Відкриття Української Громади в Білгороді (Лист з Югославії) // Тризуб. – Париж, 1928. – № 50. – С. 26-27.

¹⁶ Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України), ф. 269, оп. 2, спр. 262, арк. 108-109.

¹⁷ В. Андрієвський був головою управи Української громади у 1938 р. і ймовірно у 1937 і 1939 рр., а також єдиною особою, яка у 1928-1939 рр. щороку обиралася до управи.

¹⁸ Козлитин В.Д. Українські громадські організації в Югославії (20-30-ті рр. ХХ ст.). – С. 60.

¹⁹ Хроніка. З життя української еміграції. В Югославії. Надзвичайні загальні збори Громади в Білгороді // Тризуб. – 1933. – № 20. – С. 15.

²⁰ Хроніка. З життя української еміграції. В Югославії. Річні збори білгородської громади // Там само. – 1936. – № 37. – С. 13.

²¹ Анський В. Тернистим шляхом (Десять років Української Громади в Білгороді) // Там само. – 1938. – № 46. – С. 8.

²² Виказ пожегтв // Там само. – 1932. – № 20. – С. 27.

²³ Хроніка. З життя української еміграції. В Югославії. З життя Української Громади в Білгороді // Там само. – 1936. – № 43-44. – С. 24.

²⁴ Вшанування світлої пам'яті С. Петлюри на десятиліття Його смерті (од власних кореспондентів). В Білгороді // Там само. – 1936. – № 23-24. – С. 19.

²⁵ ЦДАГО України, ф. 269, оп. 1, спр.258, арк. 42-42зв.

²⁶ Хроніка. З життя української еміграції. В Югославії. З'їзд Союзу Українських Організацій у Югославії // Тризуб. – 1933. – № 40. – С. 15-16.

²⁷ З'їзд Союзу Українських Організацій у Югославії // Там само. – 1937. – № 46. – С.10.

²⁸ Черепин С. Недоговорене // Там само. – 1932. – № 10. – С. 5-8.

²⁹ 1-а конференція української еміграції в Празі і Головна Еміграційна Рада // Там само. – 1929. – № 50. – С. 13.

³⁰ Третя конференція Головної Еміграційної Ради // Там само. – 1934. – № 8. – С. 5-8.

³¹ Те саме (закінчення) // Там само. – № 13-14. – С. 23.

³² Narodni archiv Ceske republikе (Національний архів Чеської Республіки), ф. “Український музей”, інв. № 7, арк. 12; інв. № 12, арк. 30.

³³ Свято десятиліття Товариства Музею Визвольної Боротьби України // Тризуб. – 1935. – № 28-29. – С. 21.

³⁴ Петлюрівець. Відкриття Української Бібліотеки імені Симона Петлюри в Парижі // Там само. – 1929. – № 23. – С. 9.

³⁵ Анський В. Події й настрої в зв'язку з ними (лист з Білгороду) // Там само. – 1939. – № 16. – С. 13-14.

³⁶ Хроніка. З життя української еміграції. В Югославії. Товариські вечерниці // Там само. – 1931. – № 49-50. – С. 43.

³⁷ Хроніка. З життя української еміграції. В Югославії. Товариські вечерниці // Там само. – 1932. – № 23. – С. 12-13.

³⁸ Анський В. Дяка і сором (лист з Югославії) // Там само. – 1932. – №47. – С.21-23.

³⁹ Хроніка. З життя української еміграції. В Югославії. З життя Української Громади в Білгороді // Там само. – 1936. – № 43-44. – С. 23; Хроніка. З життя української еміграції. В Югославії. Товариські вечерниці в Білгороді // Там само. – № 37. – С. 12.

⁴⁰ Хроніка. З життя української еміграції. В Югославії. З життя білгородської Гро-

мади // *Там само.* – 1937. – № 15. – С. 31; Хроніка. З життя української еміграції. В Югославії. Товариські вечерниці // *Там само.* – № 47. – С. 27.

⁴¹ Хроніка. З життя української еміграції. В Югославії. З діяльності Громади в Білгороді // *Там само.* – 1931. – № 9. – С. 28.

⁴² Хроніка. З життя української еміграції. В Югославії. Реферат про українську культуру в ХІХ столітті // *Там само.* – 1933. – № 28-29. – С. 45.

⁴³ Хроніка. З життя української еміграції. В Югославії. Лекція про українську літературну мову // *Там само.* – 1933. – № 40. – С. 16; Хроніка. З життя української еміграції. В Югославії. Виклад про зруйнування Січі // *Там само.* – 1933. – № 41. – С. 29-30.

⁴⁴ Хроніка. З життя української еміграції. В Югославії. З українського життя в Білгороді // *Там само.* – 1934. – № 21-22. – С. 41.

⁴⁵ Хроніка. З життя української еміграції. В Югославії. Вечір Л. Глібова // *Там само.* – 1930. – № 29-30. – С. 43-44

⁴⁶ Хроніка. З життя української еміграції. В Югославії. Вечір пам'яті М. Кропивницького // *Там само.* – № 35. – С. 32.

⁴⁷ *Анський В.* Дяка і сором (лист з Югославії) // *Там само.* – 1932. – № 47. – С. 22; Хроніка. З життя української еміграції. В Югославії. З життя Білгородської Громади // *Там само.* – 1938. – № 27. – С. 12.

⁴⁸ Хроніка. З життя української еміграції. В Югославії. Свято Шевченка у Білгороді // *Там само.* – 1930. – № 24-25. – С. 46-47.

49. Хроніка. З життя української еміграції. В Югославії. В.А. Шевченківські дні у Білгороді // *Там само.* – 1931. – № 14. – С. 27-29.

⁵⁰ Хроніка. З життя української еміграції. В Югославії. Шевченківські дні у Білгороді // *Там само.* – 1932. – № 18-19. – С. 43.

⁵¹ Хроніка. З життя української еміграції. В Югославії. Шевченківський вечір у Білгороді // *Там само.* – 1933. – № 16-17. – С. 29-30.

⁵² Хроніка. З життя української еміграції. В Югославії. З життя білгородської Громади // *Там само.* – 1937. – № 15. – С. 31.

⁵³ Хроніка. З життя української еміграції. В Югославії. Мовчазне Шевченківське свято // *Там само.* – 1939. – № 16. – С. 29.

⁵⁴ Хроніка. З життя української еміграції. В Югославії. Українська вистава // *Там само.* – 1930. – № 18. – С. 30.

⁵⁵ *В.А.* Українська театральна справа у Білгороді (Лист з Югославії) // *Там само.* – 1930. – № 43. – С. 19-20.

⁵⁶ Хроніка. З життя української еміграції. В Югославії. Вистава п'єси “Поширилися в дурні” // *Там само.* – 1933. – № 14. – С. 14-15; Хроніка. З життя української еміграції. В Югославії. Українська вистава // *Там само.* – 1933. – № 20. – С. 14.

⁵⁷ Хроніка. З життя української еміграції. В Югославії. Українська вистава в Білгороді // *Там само.* – 1935. – № 10. – С. 26-27.

⁵⁸ Хроніка. З емігрантського життя. В Югославії. А. Українська вистава в Білгороді // *Там само.* – 1935. – № 17-18. – С. 25-26.

⁵⁹ Хроніка. З емігрантського життя. В Югославії. В.А. Вистава “Запорожця за Дунаєм” у Білгороді // *Там само.* – 1935. – № 15. – С. 14.

⁶⁰ Хроніка. З емігрантського життя. В Югославії. Вистава “Назара Стодолі” у Білгороді // *Там само.* – 1935. – № 43. – С. 12.

⁶¹ Хроніка. З емігрантського життя. В Югославії. Українська вистава // *Там само.* – 1938. – № 7. – С. 15.